

Лещенко Г. П., к.пед.н., професор, Шкабаріна М. А., ст. IV курсу історико-філологічного факультету (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ГІПЕРБОЛІЗОВАНОЇ МЕТАФОРИ У ПОЕМІ Т. ШЕВЧЕНКА «ГАЙДАМАКИ» ТА У ЇЇ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. В статті висвітлено результати спостережень за функціонуванням гіперболізованої метафори у романтичній поемі Т. Г. Шевченка «Гайдамаки» та її перекладі англійською мовою Джона Віра. У роботі розглянуто поняття гіперболізованої метафори у стилістиці англійської та української мови, проаналізовано її функції у художній літературі. Порівняно особливості вживання метафори-гіперболи у тексті оригіналу та у перекладі, проведено аналіз відмінностей, зазначено про стилістичні перетворення, що відбулись у процесі перекладу, та визначено роль вживання гіперболізованої метафори для розкриття авторського задуму.
Ключові слова: гіпербола, метафора, гіперболізована метафора, стилістичні функції, переклад, художньо-виражальний засіб, прийоми перекладу тропів.

Аннотация. В статье отражены результаты анализа функционирования гиперболизированной метафоры в романтической поэме Т. Г. Шевченко «Гайдамаки» и ее переводе на английский язык Джона Вира. В работе рассмотрено понятие гиперболизированной метафоры в стилистике английского и украинского языков, проанализированы ее функции в художественной литературе. Проведено сравнение особенности употребления метафоры-гиперболы в тексте оригинала и ее переводе, произведен анализ различий, отмечены стилистические преобразования, произошедшие в процессе перевода, определена роль употребления гиперболизированной метафоры для раскрытия авторского замысла.
Ключевые слова: гипербола, метафора, гиперболизированная метафора, стилистические функции, перевод, художественно-выразительное средство, приемы перевода тропов.

Annotation. The scientific exploration elucidates the results of the observations of the functioning hyperbolic metaphors in a Taras Shevchenko's romantic poem «Gajdamaki» and its English translation by John Weir. The article considers the concept of hyperbolic metaphors in the stylistics of English and Ukrainian languages, their functions in the literature are analyzed. The authors

compare the features of the metaphor-hyperbole using in the original text and in translation, examine the differences, note stylistic changes that occurred in the process of translation, determine the role of hyperbolic metaphors using in revealing the author's intention.

Keywords: *hyperbole, metaphor, hyperbolic metaphor, stylistic functions, translation, artistic means of expression, techniques of translation of tropes.*

Актуальність дослідження зумовлена науковим інтересом до природи метафори як поняття-носія особливостей людської свідомості та можливостей розширення її семантики у поєднанні з іншими художньо-виражальними засобами, зокрема з гіперболою, не розробленістю питання у лінгвостилістичній літературі, особливістю перекладу цього стилістичного прийому англійською мовою, роллю гіперболізованої метафори для розкриття авторського задуму у романтичних творах, важливістю сучасного прочитання поетичної спадщини Тараса Шевченка, ознайомлення і правильного сприймання творів Кобзаря англомовними читачами.

Метафори були об'єктом дослідження багатьох українських мовознавців, зокрема О. О. Потебні, О. О.Тараненка, В. М. Русанівського, В. Н. Вовк, М. Лабашука, С. Я. Єрмоленко та інших. У сучасному українському мовознавстві цей феномен аналізують насамперед на матеріалі художньої літератури, про що дає підстави стверджувати значна кількість новітніх публікацій, серед них дисертації Н. І. Варич, Т. А. Єщенко, Л. Ю. Тихої, Т. П. Матвєєва, О. М. Тищенко та ін.

Творчість Т. Шевченка завжди привертала увагу дослідників. Вивчення особливостей мови Т. Шевченка було розпочато на початку ХХ ст. Мову творів Кобзаря опрацьовували такі дослідники, як І. Білодід, В. Ващенко, В. Русанівський, П. Тимошенко, П. Плющ, О. Синявський, В. Сімович, М. Сулима, П. Петрова та багато інших науковців.

Творчою спадщиною українського генія захоплюються не лише наші співвітчизники, але й широке коло читачів із інших країн. Було зроблено сотні спроб перекладу Кобзаря практично на всі мови світу. Найбільше творчість Тараса Шевченка представила світовій читацькій громаді інтернаціональна англійська мова. Дотепер над донесенням Шевченкового слова до англомовного читача працювали такі досвідчені перекладачі, як Персі Пол Селвер, Олександр Івах, Джек Ліндсей; професори-славісти Кларенс Огастес Меннінг, Констянтин Генрі Андрусишин, Ватсон Кіркконел; відомі письменниці Етель Ліліан Войнич, Віра Річ; аматори Олександр Джердін Гантер, Персівал Канді та багато інших.

Визначним англомовним інтерпретатором Шевченкової поезії другої половини ХХ ст. є Джон Вір (Іван Федорович Вив'юрський) – діяч української прогресивної еміграції і робітничого руху Канади. Над перекладами Шевченкових творів він працював із середини 40-х років. У

перекладах Джон Вір досить послідовно реалізує принцип фонетичної транскрипції як єдино доречний при передаванні звучання українського ономастикону англійськими графемами. У дослідженні ми будемо аналізувати поему «Гайдамаки» в перекладі вищезгаданого автора.

Мета статті полягає в аналізі особливостей перекладу гіперболізованої метафори, визначення ефективних прийомів перекладу, які допоможуть адекватному розумінню змісту поеми Т. Шевченка «Гайдамаки» у англомовному середовищі.

Метафора – один із найуживаніших і найвідоміших міжпредметних понять. Науково-філософське дослідження цього феномена починається з Аристотеля. Метафора в художньому тексті несе великий заряд суб'єктивного сприйняття, індивідуального світовідчуття, особистої системи цінностей митця. У літературознавстві метафору розглядають як художньо-виражальний засіб.

В енциклопедії «Українська мова» подано таке визначення метафори: «семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця» [1, с. 334]. Цей троп також називають прихованим порівнянням, оскільки він ґрунтується лише на здогаді, натяку на нього. О. Селіванова характеризувала метафору з погляду лінгвістики як «найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, вияв мовної економії, семіотична закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в якомусь відношенні» [2, с. 327].

Метафора надає мові особливої виразності та експресивності. Тому її широко використовував у своїй творчості Т. Шевченко.

«Гайдамаки» – історико-героїчна поема, у якій Т. Шевченко оспівав повсталий народ, його непереможну волю в боротьбі проти соціального й національного гніту, звеличив його мужність і душевну красу. Твір є вершиною революційного романтизму Кобзаря. Як романтично-пісенному твору «Гайдамакам» притаманне використання гіперболи, яку можна доповнити порівнянням, метафорою, метонімією [3, с. 145-161].

Гіпербола – різновид тропа, що полягає в надмірному перебільшенні характерних властивостей чи ознак певного предмета, явища або дії задля особливого увиразнення художнього зображення чи виявлення емоційно-естетичного ставлення до нього [4, с. 158]. Оскільки в лінгвістиці української мови термін гіперболізованої метафори не є поширеним та загальноприйнятим, ми дозволили собі дати визначення цьому феномену. Гіперболізована метафора – складний синтетичний художній засіб (троп), який поєднує у собі значення гіперболи (перебільшення) та метафори. У стилістиці англійської мови гіперболу розглядають як «стилістичний

гібрид» через те, що вона часто базується на різних видах перенесення і комбінується з іншими тропами та фігурами. Гіперболічний ефект може бути досягнуто таким собі «стилістичним синкретизмом». Однак це можливе тільки за умови поєднання обох (кількісних та якісних) типів тропів з «нормальною» характеристикою дійсності в одному контексті. Гіперболізована метафора не є рідкістю. Створений образ часто перебільшений до абсурду, що реалізується у метафорі або у декількох метафорах одночасно [5, с. 98]. В художніх текстах гіперболізовані метафори застосовують для посилення уваги до зображуваних подій, підкреслення (або засудження) фізичної чи моральної сили, якоїсь характерної ознаки персонажів чи явищ, розкриття душевного стану героїв твору.

Високохудожній переклад кожного оригінального твору – завжди процес, наслідок тривалого входження, вживання у психологію, образну систему автора, освоєння манери його письма. Вагомою умовою ефективного перекладу метафори є усвідомлення її лексико-семантичного й експресивно-оцінного наповнення. Джон Вір глибоко сприйняв та відтворив зміст Шевченкової поеми, відчув мелодійність та музикальність твору та намагався бодай частково відтворити це багатство для англомовних читачів, адже переклад різного роду стилістичних функцій однієї мови на іншу вимагає певних стилістичних перетворень, що допомагає зберегти або модифікувати вихідну емоційно-експресивну інформацію [6, с. 20].

Найбільше гіперболізованих метафор пов'язані з лексемою «кров», які перекладач часто замінює прикметником *red*, що посилює увагу читача до зображуваних подій та викликає певні зорові асоціації. Для кращої передачі змісту Джон Вір використовує прийом експлікації лексеми *squares* (площі):

<i>Улиці, базари</i>	<i>The market, squares and lanes</i>
<i>крились трупом, плили кров'ю.</i>	<i>with corpse strews are flowing red.</i>

Образ крові у поемі найчастіше поєднано з дієсловами, що вжиті в переносному значенні – текти, литися (*to flow*). У наступному прикладі перекладач застосовує прийом структурного перетворення:

<i>І кров полилася</i>	<i>As far as a Volyn,</i>
<i>Аж у Волинь</i>	<i>And blood flows free.</i>

Слід зазначити, що більшість гіперболізованих метафор, які пов'язані із цим образом, використано автором у розділі «Червоний бенкет» («*The red banquet*»), що дає підстави стверджувати, що цей складний синтетичний троп є центральним елементом опису картини гайдамацького руху і своєрідним символом, який використано у назві й упродовж розділу для створення своєрідної градації:

<i>Горить Сміла, Смілянщина</i>	<i>Smilais next, the country 'round</i>
<i>Кров'ю підпливає.</i>	<i>Well-nigh a flood with blood.</i>

У наведеному прикладі Джон Вір оперує прийомом заміни, оскільки у тексті зафіксовано лексичну та асоціативну невідповідність між елементами метафори у вихідній мові та мові оригіналу. Для англомовного читача географічна назва «Смілянщина» не є зрозумілою, тому перекладач ніби «розшифрував» її. До цієї групи гіперболізованих метафор належить образ пекла, що безпосередньо пов'язаний з картиною кривавого повстання, а перекладач застосовує прийом паралельного найменування метафоричної основи:

*Кругом пекло; гайдамаки
По пеклу гуляють and*

*Which now's a hell
through that hell
the Haidamakirace.*

Т. Шевченко використовує образ моря як відображення душевного стану, про це дає змогу стверджувати гіперболізована метафора:

*...І синього моря,
І Дніпра, щоб вилить люте(горе),
І Дніпра не стане.*

*Not all the water in the sea
Or in the Dnieper wide
Can calm my heart and drown my
grief.*

Залучений прийом паралельного найменування метафоричної основи допомагає зберегти вихідний образ та зміст метафори-гіперболи. У наступному прикладі Джон Вір для посилення емоційного впливу на читача додає «подвійне» порівняння, оскільки повтор прикметника (дрібні-дрібні) явище досить рідкісне:

*І хлинули сльози;
Дрібні-дрібні полилися.*

*Then tears began to flow
In torrents like a summer rain
Or like a springtime flood*

Т. Шевченко оперує гіперболізованими метафорами з порівнянням для опису вічності людської душі, яка не має меж, а Джон Вір застосовує прийом повного, майже точного перекладу:

*Як небо блакитне – нема
йому краю,
Так душі почину і краю немає.*

*And as the blue sky overhead has
no limit,
There's also no start and no end to
the spirit.*

Для того, щоб якомога яскравіше показати бажання помсти, Кобзар обирає розгорнуту метафору-гіперболу з підрядним умови, що зберігає своє змістове наповнення у перекладі:

*А сьогодні, коли й умру,
З домовини встану
Ляхів мучить.*

*If I should die today, I know
I'd rise up from the grave
To take revenge upon the Pole.*

Романтично-пісенний твір Т. Шевченка «Гайдамаки» насичений різними художньо-виражальними засобами, зокрема словами з переносним значенням. Автор широко послуговується різними видами метафор: антропоморфною, ботаноморфною, зооморфною, серед яких чільне місце посідає гіперболізована

метафора (30 випадків уживання), що у відсотковому співвідношенні становить 18 %. Оскільки переклад поеми здійснений частково, нами було віднайдено 15 гіперболізованих метафор у англійському тексті. Ми вважаємо, що метафора-гіпербола увиразнює змалювання подій гайдамацького руху, звеличує подвиги народних месників, акцентує увагу читачів на почуттях та характерах головних героїв та є центральним елементом передачі авторського задуму: непереможність волі українського народу в боротьбі проти соціального й національного гніту, його мужність і душевна краса. Серед використаних Кобзарем образів пекла, горя, сліз домінуючими у гіперболізованих метафорах є картини моря та крові, які часто виступають поєднані та є спорідненими з образами, вжитими в українській побутовій мові.

Проведене дослідження дає підстави засвідчити широку репрезентативність складного синтетичного тропа в українській та англійській мові. Специфіка виявляється на структурному, семантичному, стилістичному рівнях та у прийомах перекладу метафоричних одиниць. Для передавання гіперболізованих метафор було використано прийоми повного перекладу, експлікації (додавання) та імплікації (вилучення) інформації і паралельне найменування метафоричної основи (переклад розгорнутих метафор, заміна або структурне перетворення вихідної метафори, що за характером інформації зберігає вихідний образ). Джон Вір намагався передати не тільки зміст оригіналу, але й образність, форму тропа, максимально наблизитися до розміру, рими поеми й у той же час зробив зрозумілими, усвідомленими і близькими англійським читачам деякі реалії життя українських повстанців. Отже, під час перекладу поетичного твору у здебільшого семантику, структуру, стилістику функцію гіперболізованих метафор збережено. Важливо зазначити, що у «Гайдамаках» гіперболізована метафора ввібрала ментальні особливості українського народу, оскільки вона побудована на народнопоетичних образах, а високохудожня інтерпретація вищезгаданого тропу допомагає ще раз утвердити творчість Т. Шевченка як художнє втілення історичної пам'яті українського народу у світовому літературному контексті.

1. «Українська мова». Енциклопедія / Редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк, та ін. – К. : «Укр. Енцикл.», 2000. – 752 с. **2.** Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с. **3.** Шевченківський словник : у двох томах. – К., 1976. – Т. 1. – С. 145–161. **4.** Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалівтаін. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с. **5.** Лотоцька К. Стилістика англійської мови : навч. посібник / К. Лотоцька. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 254 с. **6.** Валуєва Н. М. Конспект лекцій з дисципліни «Порівняльна стилістика англійської та української мов» / Н. М. Валуєва. – Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2010. – 78 с.

Рецензент: д.філол.н., професор Тищенко О. В.